

Θανάσης Διαμαντόπουλος,
Η κορύφωση του Εθνικού
Διχασμού. Η Δίκη των
Έξι: «Αναγκαίο λάθος» ή
«δικαστικός φόνος»; Πατάκη,
Αθήνα 2022

Ο καταστροφικός Εθνικός Διχασμός

Από τον ΓΙΑΝΝΗ ΔΑΣΚΑΡΟΛΗ

Δύο διαφορετικές νοοτροπίες πολιτικής, δύο διαφορετικά εθνικιστικά περιεχόμενα της Μεγάλης Ιδέας, δύο παρατάξεις που αλληλοκατηγορούνταν ως «προδοτικές». Και μια δίκη με ειδικό πολιτικό βάρος, καθώς οι Έξι δεν χρησίμευσαν μόνο ως εξιλαστήρια θύματα, αλλά και για να χρεώσουν συμβολικά όλες τις ευθύνες της Μικρασιατικής Καταστροφής στην αντιβενιζελική παράταξη. Ο καθηγητής Θανάσης Διαμαντόπουλος φωτίζει μια πολύ δύσκολη περίοδο της νεότερης ελληνικής ιστορίας. [ΤΒ]

Το νέο βιβλίο του καθηγητή Θανάση Διαμαντόπουλου με αφορμή τα 100 έτη από την Μικρασιατική Καταστροφή, χωρίζεται σε αδρές γραμμές σε τρεις ενότητες. Η πρώτη αποτελεί μια ανατομία του Εθνικού Διχασμού του 1915, η δεύτερη αφορά μια κριτική ανάλυση της Δίκης των Έξι. Η τρίτη ενότητα ξεδιπλώνει τις επιβιώσεις του Εθνικού Διχασμού στα κατοπινά χρόνια του Μεσοπολέμου με τα γνωστά καταστροφικά αποτελέσματα. Έτσι, η οδυνηρή αυτή επέτειος των 100 ετών από τη Μικρασιατική Καταστροφή είναι μάλλον η αφορμή για τον συγγραφέα και όχι η αιτία, αφού τελικά κατάφερε να μας δώσει ένα συνολικό περίγραμμα όλη της 20ετίας του διπλού διχασμού.

Για τον Εθνικό Διχασμό, η ανάλυση του Διαμαντόπουλου είναι πλήρης, καλύπτει ικανοποιητικά όλες τις πτυχές του και ανατέμνει την περίοδο με νηφαλιότητα και αντικειμενικότητα, προτερήματα που δεν συναντιούνται συχνά στους ιστορικούς που κατά καιρούς έχουν ασχοληθεί. Το υλικό και οι θέσεις του είναι επαρκώς ιστοριογραφικά τεκμηριωμένα. Ωστόσο ο συγγραφέας δεν αναλώνεται τόσο στην περιγραφή των δραματικών γεγονότων, αλλά εμβαθύνει στο υπόστρωμα των αντιθέσεων μεταξύ των δύο κόσμων: δύο διαφορετικές νοοτροπίες πολιτικής, δύο διαφορετικά εθνικιστικά περιεχόμενα της Μεγάλης Ιδέας, δύο παρατάξεις που αλληλοκατηγορούνταν ως «προδοτικές».

Τη Δίκη των Έξι ο Διαμαντόπουλος την καταλαβαίνει, όπως ήταν άλλωστε, ως ένα ενδιάμεσο σκαλοπάτι στην κλίμακα του εικοσαετούς Εθνικού Διχασμού. Αποδομεί με σαφήνεια και με πλούσια επιχειρη-

Στην κορύφωση του Εθνικού Διχασμού, ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Α' (στη φωτογραφία, το 1912 στη Θεσσαλονίκη) εκφράζουν δύο παρατάξεις που αλληλοκατηγορούνται ως «προδοτικές». Κάπως έτσι, η Ελλάδα ζούσε για πολλά χρόνια έναν καλυμμένο εμφύλιο και τις συνέπειές του.

ματολογία το κατηγορητήριο αλλά και όλη τη διαδικασία της δίκης, που ουσιαστικά ήταν ένας ενδοκοφανής φόνος. Εντοπίζει με ακρίβεια το πολιτικό παρασκήνιο και τις σκοπιμότητες που εξυπηρευό-

σε και, τελικά, περιγράφει με λεπτομέρεια όλους τους συντελεστές μιας πρωτοφανούς εξέλιξης που ρίχνει τη σκιά της στην πολιτική ζωή της χώρας ως τις μέρες μας. Άλλωστε, η ίδια η δίκη είχε ένα ειδικό

πολιτικό βάρος, καθώς οι Έξι δεν χρησίμευσαν μόνο ως εξιλαστήρια θύματα, αλλά και για να χρεώσουν συμβολικά όλες τις ευθύνες της Μικρασιατικής Καταστροφής στην αντιβενιζελική παράταξη.

Κάποιοι ακόμη λένε «τι σημασία έχουν έξι νεκροί μπροστά στις εκατοντάδες χιλιάδες που σκοτώθηκαν στη Μικρά Ασία;». Η απάντηση είναι μάλλον αυτονόητη και διαφαίνεται από τις τοποθετήσεις του συγγραφέα. Μια κοινωνία χωρίς νομικό πολιτισμό ακυρώνει στην ουσία τους λόγους σύστασής της: όταν το κράτος δικαίου σιωπά ακόμη και για τον τελευταίο του πολίτη παύει να έχει λόγο ύπαρξης. Πόσο μάλλον όταν μιλάμε για την Ελλάδα που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η γλωσσική και νομική της συνέχεια, κατευθείαν από τους Αρχαίους Έλληνες μέσω του Βυζαντίου.

ΜΑΚΡΥΣ ΔΙΧΑΣΜΟΣ

Η συνέχεια της διήγησης του Διαμαντόπουλου είναι ακόμη πιο ενδιαφέρονσα, καθώς ερευνά και αποσαφηνίζει τις πολιτικές και τις κοινωνικές προεκτάσεις της εκτέλεσης των Έξι σε όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου, μέχρι τη δικτατορία της 4ης Αυγού-

στου. Και πράγματι, ο Εθνικός Διχασμός του 1915 παρέμεινε στην επικαιρότητα της πολιτικής της εποχής, διαχωρίζοντας τις δύο αντίπαλες παρατάξεις, διχοτομώντας το πολιτικό προσωπικό και εμποδίζοντας τη χώρα να προοδεύσει και να επουλώσει τα πολιτικά τραύματα του πρόσφατου παρελθόντος.

Νομίζω ότι το πλέον σημαντικό πλεονέκτημα του βιβλίου είναι το ύφος και το ξεδίπλωμα της επιχειρηματολογίας του συγγραφέα. Συνήθως, τα ιστορικά βιβλία που αφορούν την περίοδο, με εξαίρεση την εργασία του Δαφνή, έχουν ξηρό ύφος, είναι παραφορτωμένα με ημερομηνίες και γεγονότα και, ακριβώς γιατί έχουν το άγχος να τα πουν όλα, τελικά δεν διαβάζονται τουλάχιστον ευχάριστα, αν διαβάζονται καν. Ο Διαμαντόπουλος καταφέρει με ένα παιγνιώδες γλωσσικό ύφος να μας παρασύρει σε ένα γοητευτικό ανάγνωσμα που συμπυκνώνει δυόμιση δεκαετίες ελληνικής ιστορίας σε μερικές χιλιάδες λέ-

ξεις, επίτευγμα καθόλου ευκαταφρόνητο. Δεν καταδικάζει, δεν καταγγέλλει, δεν φωνασκεί, δεν φανατίζει, αλλά ερευνά, δικαιολογεί, φρονηματίζει και τελικά φτιάχνει μια ιστορική αποτίμηση χωρίς τα, δυστυχώς, συνηθισμένα απλουστευτικά δίπολα: καλούς - κακούς, Άγγελους - Δαίμονες, πατριώτες - προδότες. Αυτός είναι ο ρόλος του επιστήμονα: να μη δημιουργεί νέους ιστοριογραφικούς μύθους, αλλά να αποδομεί τους υπάρχοντες, όσο ισχυροί και ριζωμένοι και αν είναι στην κοινή συνείδηση όλων.

Επίσης, ο Διαμαντόπουλος έχει κάτι άλλο που με άγγιξε πολύ σαν αναγνώστη και δεν το έχω συναντήσει ξανά ως τώρα σε όσα σχετικά βιβλία έχω διαβάσει: σέβεται ανυπόκριτα και τις δύο παρατάξεις. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο ίδιος δεν έχει άποψη ή ότι δικαιολογεί τις κακιές και τις αδυναμίες τους, τις οποίες άλλωστε εντοπίζει λεπτομερώς και στους δύο αντίπαλους κόσμους. Δείχνει όμως μια κατανόηση στην αν-

θρώπινη αδυναμία, μια συμπόνια σε αυτούς που παρασύρθηκαν, λάθαισαν, φανατίστηκαν, επισημαίνει με διακριτικότητα τα λάθη για να μην επαναληφθούν, όχι με ψευτοδοσκαλιστικό ύφος, αλλά με ωριμότητα και σοβαρότητα. Και μόνο γι' αυτή του την εποικοδομητική στάση, το νέο βιβλίο του κατέχει περίοπτη θέση στη σχετική βιβλιογραφία, ως μίτος και βοήθημα για την ορθή κατανόηση των χαρακτηριστικών του *κεκαλυμμένου αυτού εμφύλιου πριν τον εμφύλιο*.

Εν κατακλείδι, το νέο βιβλίο του Θανάση Διαμαντόπουλου αποτέλεσε ευχάριστη έκπληξη γιατί κατάφερε ένα πολυσύνθετο και με πολλές διαστάσεις ζήτημα να το απλοποιήσει χωρίς εκπτώσεις στο περιεχόμενό του και να το ερμηνεύσει με κατανοητό και εύστοχο τρόπο. Το βιβλίο είναι περισσότερο πολιτικό - κοινωνικό και λιγότερο ιστορικό, αλλά πιστεύω ότι ακόμη και ο πλέον ενημερωμένος ιστορικός δεν θα του βρει ιστοριοδικό ψεγάδι. ■

Η Δίκη των Έξι ως θέατρο του παραλόγου

Από τον ΠΑΝΟ ΛΑΖΑΡΑΤΟ

1. Η Δίκη των Έξι ασκούσε από τα εφηβικά μου χρόνια ανεξήγητη σαγήνη επάνω μου. Στη βιβλιοθήκη μας υπήρχαν τα πρακτικά της Δίκης, που έπαιρνα συχνά στα χέρια μου, για να διαβάσω μαρτυρίες και αγορεύσεις και δικαστικές παρεμβάσεις που έμοιαζαν ρόλοι έργου *θεατρικού*. Καταλάβαινα αρκετά, όχι όλα, αλλά επηρεαζόμουν καταλυτικά. Ίσως γιατί ήξερα, από την ώρα που έπαινα στα χέρια το βιβλίο, πως η κατάληξη ήταν ο θάνατος των κατηγορουμένων. Μια *δίκη-παρωδία* που γνωρίζεις εκ των προτέρων το αποτέλεσμα της έχει τη στυφή γεύση του παραλόγου. Και η εφηβική ψυχή, για έναν περίεργο λόγο, σπεύδει να γευθεί καρπούς από αυτό το κλαδί του Δέντρου της Γνώσεως.

2. Συνέδεα έτσι αθέλητα τη Δίκη των Έξι με την άλλη «Δίκη», εκείνη του Κάφκα. «Σαν το σκυλί» έλεγε ο Γιόζεφ Κ. στο τέλος, πεθαίνοντας. Αρχίζα από το τέλος. Έτσι, όλες οι προσπάθειες του ήρωα μου φαινόταν ακόμα πιο μάταιες και παράλογες. Δίκη, Παράλογο, Θέατρο

έγιναν σύντομα ένα τρίπολο που έπαιξε ρόλο στην αυτοδιαμόρφωσή μου και τελικά στην προσωπική και επαγγελματική μου ζωή. *Η Δίκη των Έξι ως θέατρο του παραλόγου* υπήρξε για μένα μια άκρως προσωπική πλήρωση με την οποία διάβασα απνευστί τη νέα εργασία του Θανάση Διαμαντόπουλου για τη Δίκη των Έξι, ως κορύφωση του Εθνικού Διχασμού. Το βιβλίο αυτό, αν και γραμμένο με την πάντα γοητευτική γραφίδα ενός διαπρεπούς πολιτικού επιστήμονα, δεν συμβάλλει μόνο στον *αναστοχασμό* πάνω στις αιτίες του διχασμού και στους λόγους που κατέστησαν την καταδίκη προεξοφλημένη και νομοτελειακά αναπόφευκτη. Ο *αναστοχασμός* αφορά περισσότερο τους ειδικούς και τους διανοούμενους, που σίγουρα έχουν να βρουν πλούσιο πνευματικό υλικό στο βιβλίο, παρά το μικρό δέμας του.

3. Μόνο έτσι μπορώ να εξηγήσω την απρόσμενη ηδονή και εσωτερική πλήρωση με την οποία διάβασα απνευστί τη νέα εργασία του Θανάση Διαμαντόπουλου για τη Δίκη των Έξι, ως κορύφωση του Εθνικού Διχασμού. Το βιβλίο αυτό, αν και γραμμένο με την πάντα γοητευτική γραφίδα ενός διαπρεπούς πολιτικού επιστήμονα, δεν συμβάλλει μόνο στον *αναστοχασμό* πάνω στις αιτίες του διχασμού και στους λόγους που κατέστησαν την καταδίκη προεξοφλημένη και νομοτελειακά αναπόφευκτη. Ο *αναστοχασμός* αφορά περισσότερο τους ειδικούς και τους διανοούμενους, που σίγουρα έχουν να βρουν πλούσιο πνευματικό υλικό στο βιβλίο, παρά το μικρό δέμας του.

4. Το νέο έργο του Θανάση Διαμαντόπουλου, έργο εθνικής αυτογνωσίας, είχε για μένα επιπροσθέτως την ένταση και τη γοητεία μοντέρνου θεατρικού έργου. Διαβάζεις και ταυτόχρονα φαντασιώνεσαι όλο το ιστορικό δράμα. Όχι μόνο με ευθύγραμμη αφήγηση, αλλά και με εικόνες και αναλογίες και σχήματα. Ως τέτοιο το βιβλίο αφορά τους πάντες, όπως ένα όμορφο καλλιτεχνικό έργο.

Σε δύο ισόρροπες πράξεις, όσα και τα μέρη του βιβλίου, περνούν από τη σκηνη πληθώρα από φιγούρες σαν τις μεγάλες πινακοθήκες χαρακτήρων του Ντοστογιέφσκι. Φιγούρες σχεδιασμένες με λίγες γραμμές αλλά διακριτές. Ρόλοι δευτερεύοντες, ο Κοιμήσης, ο Παπούλας, ο Ρέππας, ο Γεωργιάδης, ο Γρηγοριάδης και τόσο άλλοι, γνωστοί και άγνωστοι δίπλα στους πρωταγωνιστικούς ρόλους: τον Βενιζέλο και τον Βασιλιά. Ρόλοι κομβικοί στην εξέλιξη του δράματος. Στις υποσημειώσεις, ο αναγνώστης γεύεται λεπτομέρειες για τους ρόλους, τη δράση, τα σκηνικά στο χώρο της θεατρικής

δράσεως. Μέσα από κάθε τέτοια λεπτομέρεια και την πλάγια οξυδερκή ματιά του Διαμαντόπουλου ανασυντίθεται δύναμη το παν. Οι υποσημειώσεις γίνονται αυτοτελές ανάγνωσμα, που *πρισματικά* εμπειρέχει το όλον. Όλες μαζί υπηρέτούν ένα κείμενο πυκνό, λιτό, πειστικό αλλά και λογοτεχνικό και ασθματικό. Το ιδιαίτερο ύφος του Διαμαντόπουλου. «Πράγματι», «ειδικότερα», «ακόμη» είναι οι λέξεις που με αποσιωπητικά παρεμβάλλονται μεταξύ κεφαλαίων και παραγράφων για να συνενώσουν, να προσδώσουν ροή ποταμού στη βίαιη εξέλιξη των γεγονότων που οδηγεί στο ιστορικά αναπόφευκτο.

5. Δεν πίστευα ποτέ ότι ένα επιστημονικό κείμενο θα μου αναγενοῦσε τόσο έντονα τη στυφή αλλά γονιμοποιή καφκική γεύση της εφηβικής ηλικίας, συνδυασμένη με την ανάλογη επίγνωση της έκτης δεκαετίας του βίου μου, που προσπαθεί να κινηθεί στα επικίνδυνα όρια της επιστήμης και της τέχνης. Είμαι ευγνώμων στον Θανάση Διαμαντόπουλο και γι' αυτό. ■